

Arraignment in Iranian Criminal Law and Judicial Proceeding of European Court of Human Rights (ECHR)

Firouz Mahmoudi Janaki*

Associate Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran

Aliakbar Jalilpiran

Ph.D Student in Criminal Law & Criminology, Shahrekord Branch, Islamic Azad University, Shahrekord, Iran

(Email: Jalilpiran.aa@gmail.com)

(Received: 2020/11/22, Accepted: 2021/03/06)

Abstract

The principles and rules of fair trial as a part of procedural law and human rights established for protecting and guaranteeing the substantive rights that are recognized in the international and national laws and documents. This law so called fair proceeding principles is rooted in human dignity and should be protected by the governments. Administrating the justice, the aim of each proceeding, isn't possible without establishing a fair trial in which rights and freedom of accused person and other people involved in proceeding process are respected. Fulfilling the right of questioning of the judicial system from the person based on the presumption of knowing him "moral agent" causes him to be summoned for criminal investigation. This summons requires that the criminal charge be explained to him in a detail and clear, unambiguous and comprehensible language, and not that the charge be stated and that the criminal title and the relevant article be only read to him. Relying on the defenses of the suspect or accused and assessing their credibility and value depends on the fact that he has a good understanding of what he is accused of. In order to prevent the nature of the summons or detention from changing into an illegal and unjustified act, the charge must be clearly and completely arraigned to him as soon as possible, by stating the reason for his summons or arrest, and his judicial rights must be reminded to him. In the meantime, if the accused is not aware of the language of the summoning authorities, he has the right to use a free interpreter to defend himself in all respects.

Fulfilling arraignment and its elements and characteristics on the presumption of knowing the suspect or accused "moral agent" and also on the principle of innocence, as well as the important effects and consequences of guaranteeing this right in order to achieve a fair trial, has caused international human beings, both general and specific, as well as in domestic laws of countries to be specified and emphasized and their implementation to be ensured by the judicial systems of governments. This article examines the arraignment in the judicial proceeding of the European Court of Human Rights by comparing it with its place in Iranian criminal procedure. The main question of this study is "how was guaranteed the right of arraignment as one of the essential rights of defendant by European Court of Human Rights and Criminal Procedure Act of Iran?"

---

* Corresponding Author; Email: firouzmahmoudi@ut.ac.ir; Fax: +982161112309

The European Convention on Human Rights, as a continental treaty, recognizes arraignment as one of the most important principles of criminal procedure and has obliged member governments to fully implement it. The European Court of Human Rights, as the judicial body of this convention, in its procedure, has acted with great obsession on the most detailed rights of litigants, especially arraignment of the accused, and has precise and thought-provoking rulings, as far as it can be claimed that all conceivable rights for litigants in the litigation process, is carefully and strictly considered by the Court. In this regard, the full attention of the court to the principle of arraignment of the accused in its judicial procedures, including attention to the concept and nature of the arraignment, its promptness and completeness, as well as attention to the accused in terms of familiarity with the language of the accusation and consequently getting a free translator familiar with legal issues to inform arraignment who are unfamiliar with the language of the accusation in charge, has resulted in a fair trial, especially from the outset, to be under the strict control of a district judicial body whose order are of high executive guarantee. The court, with full seriousness in this case, has tried to guarantee this important principle of the trial as much as possible so that the most important right of the accused is not violated. On the other hand, in the Iranian criminal law system, the Code of Criminal Procedure, in order to protect the defense rights of the accused, has identified, emphasized and guaranteed the principles of the trial, including the arraignment. However, this right has not been fully identified and defined in such a way that the detailed accusation has been replaced by explicit arraignment and the right to have a “free” translator has not been provided for the accused. Having a translator free of charge is a guarantee for a fuller arraignment, not merely identifying the right to have a translator. An accused who is unable to pay for the translator may be practically deprived of this right. It seems that the drafters of this Act did not pay enough attention to the close connection between the right to have a translator and the right to be arraigned, otherwise all the stages of the investigation, including the investigation of the officers and the prosecutor’s office and the court, would not be neglected. Paying attention to the procedures of international criminal institutions, including the above-mentioned Court, and in particular the principles on the basis of which the Court obliges member states to compensate damages to defendants or convicts and considers the actions of those countries in violation of the Convention to understand the importance of this right in all procedures are required. It seems that in addition to reforming criminal laws and regulations, basic education of these important rights and also further guaranteeing this right during the trial, including through, can be very effective in eliminating the shortcomings in Iranian criminal law.

Keywords

Addressee of criminal provision, Arraignment, European Convention of Human Rights, European Court of Human Rights, Fair trial, Innocent presumption.

مطالعات حقوق تطبیقی

دوره ۱۲، شماره ۱

بهار و تابستان ۱۴۰۰

صفحات ۳۱۳ تا ۳۲۹ (علمی - پژوهشی)

تفہیم اتهام در حقوق کیفری ایران و رویه دیوان اروپایی حقوق بشر

فیروز محمودی جانکی*

دانشیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه تهران

علی‌اکبر جلیل پیران

دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، گروه حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی شهرکرد

(Email: Jalilpiran.aa@gmail.com)

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۹/۰۲، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۰۶)

چکیده

اصول دادرسی منصفانه و عادلانه که از جمله حقوق رویه‌ای و برای صیانت از حقوق ماهوی پیش‌بینی شده در اسناد حقوق بشری و قوانین داخلی است، ریشه در ضرورت صیانت از کرامت انسانی دارد که رعایت آنها در جریان تعقیب، تحقیق و دادرسی کیفری ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. اجرای عدالت که هدف هر دادرسی است بدون برقراری محاکمه منصفانه‌ای که در آن حقوق و آزادی‌های متهم و سایر افراد درگیر در فرایند دادرسی محترم شمرده شود فرصت ظهور نخواهد داشت. تفہیم اتهام از جمله حقوق اساسی فردی است که درگیر در فرایند دادرسی کیفری می‌شود. عامل اخلاقی تلقی کردن مخاطب قاعده کیفری اقتضا دارد اتهام به مخاطب تفہیم شود تا بتواند آگاهانه از خود دفاع کند. در کنار این مبنا، فرض برائت است که متهم را در مقام دفاع، بی‌گناه فرض می‌کند و بار اثبات را برعهده مقام تعقیب قرار می‌دهد. عدم تعرض به فرد بدون داشتن مدارک کافی و در صورت وجود آن، تفہیم سریع و بدون فاصله و کامل اتهام به شخص متهم از سوی مرجع قضایی بر این مبانی استوار است. این مقاله با بررسی مقررات دیوان اروپایی حقوق بشر و آرای صادره از طرف دیوان اروپایی حقوق بشر از یک سو و حقوق و رویه قضایی در ایران از سوی دیگر، درصدد پاسخ به این پرسش مهم است که رویه دیوان اروپایی حقوق بشر در مقوله تفہیم اتهام به متهم در مقایسه با حقوق کیفری ایران چگونه است؟ پاسخ این است که هرچند تفہیم اتهام و ویژگی‌ها و نتایج آن در چند ماده به‌ویژه مواد ۵ و ۶ کنوانسیون شناسایی و تضمین شدند، این دیوان اروپایی حقوق بشر است که به صورت رویه‌ای اقدام به تبیین و تفسیر این حق و اجزای آن و تعیین قلمرو و تکالیف دولت‌ها و نظام‌های قضایی کشورهای عضو در قبال این حق اساسی می‌نماید. از حیث مقایسه‌ای با توجه به گستره رویه قضایی دیوان و آرای صادره، حقوق کیفری ایران نیازمند بیان تفصیلی‌تر از مفهوم و قلمرو حق تفہیم اتهام به‌مثابه نقطه آغاز تعقیب کیفری و نیز پیش‌بینی تضمین‌های قوی‌تری برای رعایت این حق است.

واژگان کلیدی

اصل برائت، تفہیم اتهام، دادرسی عادلانه، دیوان اروپایی حقوق بشر، کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، مخاطب حکم کیفری.

مقدمه

شاخص‌های تحقق عدالت رویه‌ای در نظام حقوق قضایی اصولاً بر مدار تضمین حقوق اصحاب دعوی قرار دارد. ثمره عملی اجرای این اصول، تضمین حقوق اصحاب دعوی، به‌خصوص متهم در امور کیفری است. به‌طور طبیعی متهم و حتی مجرم نیز صاحب حقوقی است که لازم است از سوی دولت‌ها مورد شناسایی قرار گیرد و از سوی مراجع قضایی به رسمیت شناخته شود. حقوق قضایی یا رویه‌ای، مجموعه‌ای از حق‌های بنیادینی است که در فرایند رسیدگی به یک دعوا از سوی مراجع قضایی، شناسایی و اجرای آنها از جانب ایشان تضمین گردد. این حقوق همچون حقوق ماهوی ماهیتی مطالبه‌ای دارند. به دیگر سخن، حقوق قضایی یا رویه‌ای نیز مانند حقوق ماهوی، حق - ادعای شهروندان بوده که لازمه حق - ادعا بودن این حقوق، وجود متعهد و مکلف در تضمین آن خواهد بود. در این صورت، مهم‌ترین و اصلی‌ترین مکلف در این موضوع، دولت‌ها هستند، چراکه در صورت عدم حمایت یا تضمین این حقوق از سوی آنان در سطوح داخلی، اجرای حقوق ماهوی نیز از سوی دولت‌ها قابل تردید خواهد بود (سیدفاطمی، ۱۳۹۷: ۲۰۲).

تضمین حقوق اصحاب دعوا از سوی دولت‌ها منحصر به شناسایی و نقش آن در قوانین نیست، لیکن تضمین آن در عمل و در رویه‌های قضایی و آرای قضایی نقش خواهد بست. در این راستا، قوانین کیفری و اجرای دقیق آنها از سوی مقامات قضایی باید متضمن حراست از حقوق جامعه در مهار بزهکاری، جبران خسارات بزه‌دیدگان، تأمین حقوق دفاعی متهمان و محکومان باشد. لذا برای دستیابی به این مقصود، مراجع قانون‌گذار می‌بایست هنگام تصویب قوانین مربوطه، این حقوق را مورد توجه قرار دهند.

در مسیر دستیابی به عدالت قضایی، حقوق متهمان واجد اهمیت بسیاری است. لیکن اولین و شاید مهم‌ترین حق از حقوق متهمان، تفهیم فوری و کامل اتهام به متهم از سوی مقامات قضایی است. تفهیم اتهام که می‌بایست مقدم بر استنطاق از متهم و پس از احراز هویت وی صورت پذیرد، به معنای آگاهی کامل متهم از عنوان اتهامی است که در آن راستا به مرجع قضایی احضار شده است، لیکن این آگاهی می‌بایست فوری و با زبانی که برای متهم قابل درک باشد، صورت پذیرد.

حق بر تفهیم اتهام یکی از حقوق قضایی متهم در دادرسی عادلانه است که امروزه به‌عنوان یکی از حقوق مهم بشری مد نظر قرار گرفته و تقریباً در تمام اسناد بین‌الملل حقوق بشری تصریح شده است. از اعلامیه حقوق بشر و میثاق حقوق مدنی و سیاسی و دیوان کیفری بین‌الملل گرفته تا اعلامیه حقوق بشر اسلامی و کنوانسیون امریکایی و افریقایی حقوق بشر، این حق اساسی و بنیادین برای متهم به رسمیت شناخته شده است، لیکن مهم‌تر از اسناد بین‌الملل یادشده، توجه کنوانسیون اروپایی حقوق بشر به این امر است؛ چراکه این کنوانسیون

را می‌توان نخستین سند حقوق بشری دانست که نهادی قضایی به نام دیوان اروپایی حقوق بشر را برای نظارت و کنترل قضایی بر حسن اجرای پیمانی بین‌المللی پیش‌بینی کرده است (جلالی و سودبر، ۶۴-۱۳۸۸:۶۰). این دیوان، اولین سازوکار منطقه‌ای حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی افراد به‌شمار رفته، با استناد به کنوانسیون حقوق بشر و پروتکل‌های الحاقی به آن، مبادرت به صدور رویه‌های قضایی در مورد اصول تضمین‌کننده دادرسی منصفانه از جمله تفهیم اتهام به متهمان می‌نماید و دولت‌های اروپایی عضو را به تمکین از آن رویه‌ها الزام نموده است. از همین رو، مطالعه رویه‌های دیوان در مورد چگونگی برخورد با تفهیم اتهام می‌تواند معیار خوبی برای مقارنه و مقایسه با حقوق کیفری ایران در این زمینه باشد.

بیان مفهوم تفهیم اتهام و رابطه آن با فرض «عامل اخلاقی» بودن مخاطب احکام کیفری و خودمختار بودن او به‌عنوان مسئول کیفری و نیز اصل براءت به‌مثابه مبنای نظری حق متهم بر تفهیم اتهام ضرورت دارد تا بر آن پایه رویه‌های قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر در مقایسه با اصول و مواد قانونی مقرر در حقوق کیفری ایران به نحو بهتری درک شود.

۱. مفهوم و مبانی تفهیم اتهام

دو مبنای مهم را برای شناسایی حق مظنون یا متهم بر تفهیم اتهام می‌توان شناسایی کرد. نخست اینکه بالذات «انسان» مخاطب حکم قانون‌گذار کیفری است و تابع آن. اوست که محق و مکلف شناخته می‌شود و در قبال رفتارهایش پاسخگوست. نقض قاعده کیفری بنا بر ادله و مبانی دیگری که در اینجا مجال پرداختن به آنها نیست، وی را سرزنش‌پذیر، و در صورت وجود شرایطی متحمل مجازات یا سایر پاسخ‌های کیفری می‌کند. لازمه استقرار فرد در فرایند پاسخگویی کیفری، از دادسرا تا اجرای حکم کیفری، این است که آنچه به او نسبت داده می‌شود به‌خوبی به او فهمانده شود و به تفصیل برایش معنا یابد تا بتواند از خود دفاع کند و پاسخی درخور به اتهام وارده بدهد. از سوی دیگر، فرض بر بی‌گناهی چنین شخصی است. وارد کردن اتهام کیفری بر شخص، به این معناست که در صورت نبود دفاع مناسب، از قلمرو بی‌گناهی به آن سوی مرز که خطاکاری و مجرمیت است، انتقال داده شود. ثمره فرض براءت این است که آنچه به او نسبت داده می‌شود، به زبانی قابل درک به او فهمانده شود.

۱.۱. تفهیم اتهام و ابتنای آن بر «خطاب» قانونی

اتهام در لغت از ریشه تهمت و بهتان زدن است و در حقوق کیفری، نسبت دادن ارتکاب جرم به یک شخص معنی می‌یابد. در تعریف تفهیم اتهام، برخی از حقوق‌دانان آن را اعلام صریح و روشن عنوان مجرمانه‌ای می‌دانند که به متهم نسبت داده شده است تا به این ترتیب وی بداند

که برای ارتکاب چه عملی سزاوار سرزنش و قابل تعقیب کیفری شناخته می‌شود (خالقی، ۱۳۹۷: ۲۱۳). برخی دیگر نیز آن را تبیین و تشریح جرم ارتكابی و پیامدهای قانونی آن به متهم دانسته، به نحوی که از موقعیت قضایی و حقوقی تکالیف خود به‌طور کامل مطلع شود و آمادگی دفاع را در مراحل مختلف دادرسی پیدا نماید (نوروزی، ۱۳۸۶: ۱۷۰). در تعریفی دیگر، تفهیم اتهام اعلام رسمی عمل یا اعمال مجرمانه متهم از سوی مقام قضایی به شیوه و زبانی است که با توجه به وضعیت خاص هر متهم برای او قابل درک باشد. این چنین اعلام رسمی، از جمله حقوق دفاعی متهم محسوب شده و پیش‌شرط ضروری هرگونه دفاع است. تفهیم اتهام غیر از قرائت اتهام است. جز در مورد برخی اتهامات که ممکن است برای متهم جرم ارتكابی معنایی روشن داشته باشد، در اغلب موارد اتهامات مفهوم و معنایی مبهم برای متهم دارد و از این رو، مقام قضایی مکلف است با توضیح روشن و مفید به متهم بمانند که در خصوص چه رفتاری باید توضیح دهد و از خود دفاع کند. بر این اساس، تفهیم اتهام علاوه بر اینکه امکان رد اتهامات وارده به متهم را از سوی او فراهم می‌آورد، از لحظه تفهیم اتهام، فرد تحت تعقیب مشمول عنوان متهم شده، می‌تواند از سایر حقوق مربوط به این عنوان از جمله حق سکوت و حق دارا بودن وکیل برخوردار شود (حیدری، ۱۳۹۴: ۳۴).

در همین راستا، برای متهم نمودن شخصی از سوی مراجع قضایی و به تبع آن، تفهیم اتهام به وی، وجود سه شرط مهم لازم و اساسی خواهد بود. اول اینکه عمل انتسابی به فرد متهم مصداق یک جرم باشد؛ به عبارت دیگر، در صورتی می‌توان شخص را متهم به جرمی دانست که قانون‌گذار در یکی از قوانین کیفری به آن تصریح و جرم‌انگاری نموده باشد. دومین شرط، وجود دلایل و مستندات کافی بر انتساب عمل مجرمانه به یک شخص است و بدون آن، مرجع قضایی نمی‌تواند شخصی را متهم به انجام فعل مجرمانه کرده، آن اتهام را به وی تفهیم نماید. نتیجه این شرط آن است که مقام قضایی علاوه بر اینکه عنوان اتهامی را به متهم می‌فهماند، دلیل انتساب آن را نیز باید بیان کند. برای مثال، در اتهام معامله اوراق بهادار با استفاده از اطلاعات نهانی موضوع بند ۲ ماده ۴۶ قانون بازار اوراق بهادار، قاضی باید علاوه بر تشریح حکمی این اتهام، دلایل انتساب اتهام به وی را تشریح کند و از متهم توضیح بخواهد. به‌عنوان آخرین شرط، فرد متهم دارای مسئولیت کیفری باشد؛ چراکه فقدان مسئولیت کیفری، مراجع قضایی را از تفهیم اتهام به ایشان منع می‌نماید. به عبارت دیگر، هم باید مشخص باشد که اتهام متوجه چه شخصی است و هم اینکه شخص معین از نظر حقوقی قابلیت سرزنش‌پذیری را که از ارکان اساسی مسئولیت کیفری است، داشته باشد.

افزون بر این، حق بر تفهیم اتهام آن‌چنان با اهمیت است که در اسناد مهم حقوق بشری اعم از عام و خاص، منطقه‌ای و جهانی به آن پرداخته شده، آن را لازمه یک دادرسی منصفانه و همراه با عدالت قلمداد نموده‌اند. در این راستا، بند ۲ از ماده ۹ میثاق حقوق مدنی - سیاسی

بیان می‌دارد: «هر کس دستگیر شود، باید به هنگام دستگیری، از دلایل قانونی دستگیری مطلع شود. چنانچه اتهامی در خصوص شخص دستگیر شده وجود داشته باشد، در اسرع وقت از این اتهام مطلع شود». بند ۳ (الف) ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر نیز بیان نموده است: «هر شخص که در مظان اتهام قرار گیرد، حق دارد در کوتاه‌ترین مدت و به زبانی که برای او قابل فهم است، به تفصیل از ماهیت اتهامی که بر او وارد آمده است آگاه گردد».

لازمه حمایت از حق دفاع متهم در دفع یا رد اتهام روا یا ناروایی که به او نسبت داده شده، آگاهی وی از موضوع اتهام و دلایل آن است، زیرا که جهل نسبت به موضوع و دلایل اتهام موجب خدشه به حقوق و آزادی‌های فردی به‌ویژه حقوق قضایی متهم می‌گردد (مودن‌زادگان، ۱۳۸۹: ۳۰۸). برای دستیابی به این مقصود و در جهت تحقق یک دادرسی منصفانه و عادلانه و تضمین حقوق رویه‌ای متهم، تفهیم کامل و فوری اتهام از سوی مراجع قضایی به متهم پیش شرط لازم بوده، بدون توجه به این امر یا اغفال و سهل‌انگاری در اجرا و انجام این تکلیف از سوی مراجع قضایی، دیگر حقوق متهم نیز مورد خدشه قرار خواهد گرفت. این سخن به این معناست که هدف هر دادرسی منصفانه، رعایت حقوق دفاعی متهم و تضمین حقوق و آزادی‌های فردی او است. و با سلب غیرقانونی و خودسرانه حقوق افراد به‌خصوص متهمان در مراحل دادرسی، سایر حقوق بنیادین آنان نیز فاقد معنا خواهد شد (Denning, 1948: 6).

از سویی در آموزه‌های حقوق بشر و در مبحث حق‌ها، می‌توان حق بر تفهیم اتهام را زیرمجموعه حق بر اطلاعات دانست. درست است که می‌توان این حق را مبتنی بر حق بر اطلاعات (ساریخانی و اکرمی سراب، ۱۳۹۱: ۳۷) و آزادی بیان فهم کرد (قاسمی مقدم، ۱۳۹۴: ۱۳۱)، اما ماهیت این حق مبتنی بر مورد «خطاب» قرار گرفتن متهم به‌مثابه یک «عامل اخلاقی» است که صاحب اراده و آزادی است؛ فراخواندن متهم به دادرسی برای پاسخ‌دهی به پرسش‌های قضایی است، به همین دلیل ابتدا باید وی را احضار کرد و نه جلب. تا پرسش به مخاطب تفهیم نشود، بر پاسخ او از روی عقل و منطق نمی‌توان اثری در حد سرزنش‌گری بار کرد.

تفهیم اتهام بر اصل حاکمیت قانون نیز مبتنی است، زیرا قانونی بودن امر جزایی اقتضا دارد که جرم‌انگاری رفتار و پاسخ به آن در قالب یک بیان قانونی، تصویب و اعلام شود. متهم کردن فرد، یعنی اینکه او مرتکب نقض یک مقررۀ جزایی خاص شده است و تفهیم اتهام یعنی بیان نوع و کیفیت اتهام بر اساس ماده یا مواد قانونی خاص و با لحاظ عناصر همان جرم.

۱.۲. تفهیم اتهام و ابتنائش بر اصل برائت

اصل برائت، یکی از اصول بسیار مهم در حوزه حقوق رویه‌ای و از معیارهای دادرسی منصفانه است. اصل برائت گویای این نکته است که در تمامی مراحل دادرسی، قبل و بعد از آن تا هنگام

قطعیّت و به اثبات رسیدن فعل مجرمانه از سوی متهم توسط مرجع قضایی، می‌بایست وی را بی‌گناه فرض نموده، از لحاظ قانونی میرا از جرم دانست.

با پذیرش اصل برائت، آثار مختلف حقوقی بر آن بار شده تا به این وسیله، حقوق متهم مورد حمایت و تضمین قرار گیرد. به‌طور کلی آثاری که رعایت اصل برائت در یک نظام حقوقی برای متهمان به‌همراه دارد، عبارت‌اند از: تفسیر به نفع متهم، تکلیف مقام تعقیب به تحصیل و ارائه دلیل و مهم‌تر از همه، تفهیم اتهام. برای تضمین این اصل از سوی مراجع قضایی، متهم باید از موضوع اتهامی و دلایل و مستندات انتسابی آن کاملاً آگاه باشد؛ در صورت عدم شناسایی این اصل مهم در مرحله تفهیم اتهام، علاوه بر عدم پیشگیری از خودسری مقامات قضایی در بازداشت و سلب حقوق متهمان، راه برچسب‌زنی بی‌جا و اعمال اجبار و شکنجه متهمان جهت اقرار و دریافت اطلاعات باز خواهد بود. بنابراین، با تضمین این اصل، مقام قضایی مکلف به اثبات اتهام خواهد شد. با توجه به این موضوع، تفهیم اتهام یکی از آثار مهم اصل برائت و جزء جدایی‌ناپذیر آن تلقی می‌شود. در صورتی که متهم به دعوت مراجع قضایی نزد مقامات یادشده حضور پیدا کند، باید به وضوح و با ذکر دلایل، از اتهام یا اتهامات موجود علیه خود مطلع گردد و از این حیث نباید تفاوتی بین متهم بازداشت‌شده و دیگران وجود داشته باشد (آشوری، ۱۳۷۲: ۲۹).

۲. ویژگی‌ها و مؤلفه‌های تفهیم اتهام در حقوق رویه‌ای

کافی نیست که در مقرره جزایی یا رویه قضایی گفته شود که متهم حق دارد اتهام وارده بر او در کوتاه‌ترین زمان به وی گفته شود. تفاوت است میان «بیان» اتهام و «تفهیم» آن. تفهیم اتهام متضمن ویژگی‌ها و مؤلفه‌هایی است که بدون آنها از تفهیم اتهام چیزی جز بیان عنوان اتهامی و ماده قانونی آن باقی نمی‌ماند. اگر دو مبنای مهم پیشین را برای تفهیم اتهام قبول کنیم، تضمین این حق منوط به درک ماهیت آن و عناصری خواهد بود که این نهاد مهم حقوق رویه‌ای را برای پاسداشت حق فرد بر بی‌گناه فرض شدن و خودمختار به‌شمار آوردن، پایدار و مؤثر خواهد کرد.

۲.۱. حق اطلاع از ماهیت و فوری بودن تفهیم اتهام

متهم حق دارد از ماهیت و علت اتهام خود مطلع شود که این از حقوق بنیادین و مهم متهم است که مورد شناسایی جهانی و در اسناد بین‌المللی حقوق بشر مورد تأیید و تأکید قرار گرفته است. این حق مستلزم تفکیک نهادهای عدالت کیفری به آگاه نمودن متهم از ماهیت اتهام و علت آن است. آگاه شدن از موضوع اتهام به‌عنوان یک حق اساسی، دادن اخطار مناسب در زمینه ابهام‌ها و یا حق متهم بر اینکه عنوان اتهام به او بیان می‌شود، تعبیر نموده‌اند (کاشانی، ۱۳۸۳: ۲۰). در همین راستا، ماهیت و دلیل یک اتهام کیفری علاوه بر اینکه به معنای توصیف حقوقی دقیق جرم

است، بلکه شامل وقایع مربوط به آن هم خواهد بود؛ به گونه‌ای که علاوه بر امکان اعتراض به غیرقانونی بودن دستگیری، زمینه‌های کافی را برای آمادگی دفاعی متهم فراهم می‌سازد (اردبیلی، ۱۳۸۵: ۶۱). لیکن مهم‌ترین فایده این امر، آماده‌سازی متهم برای دفاع از خود در مراجع کیفری است. در واقع، حق برخورداری متهم از فرصت و امکانات کافی جهت دفاع از خود، مستلزم فوری و قابل فهم بودن موضوع اتهام از سوی مراجع کیفری است (جزایری، ۱۳۹۴: ۱۹۷)، به این منظور ماهیت اتهام و فوری و سریع بودن تفهیم اتهام می‌بایست بیان گردد.

۲.۱.۱. ماهیت اتهام

ماهیت اتهام به توصیف حقوقی از جرم در یک کشور با توجه به قواعد حقوقی کیفری تعریف می‌شود. دیوان اروپایی حقوق بشر در پرونده «دویر علیه بلژیک»^۱، به ارائه تعریفی از مفهوم اتهام می‌پردازد. «اتهام اعلام رسمی از سوی مقام صالح به متهم است که متضمن این ادعاست که او مرتکب جرم شده است». لیکن در دعوایی دیگر و در پرونده «ایرلند علیه بریتانیا»^۲، دیوان بر این مسئله تأکید نمود که صرف اطلاع و اعلام رسمی از سوی مقام صالح قضایی به شخص متهم از جهت بازداشت به دلیل اقدامات امنیتی کافی نیست و این امر به معنای تفهیم اتهام نخواهد بود و می‌بایست به ماهیت و پایه و اساس و دلیل بازداشت متهم نیز از سوی مراجع قضایی اشاره و به متهم کاملاً بیان شود.

۲.۱.۲. تفهیم فوری و سریع اتهام

تفهیم اتهام به‌عنوان حقی مهم در روند دادرسی، می‌بایست سریع و فوری و بی‌درنگ به متهم ابلاغ گردد. با تفهیم اتهام، متهم متوجه موقعیت و وضعیت خود شده، می‌تواند خود را برای مراحل دادرسی آماده نماید. به این ترتیب، این امر یک الزام حقوقی را برای مرجع کیفری ایجاد می‌کند که بلافاصله موضوع اتهام را به متهم تفهیم کند. این مسئله در جهت دستیابی به دو هدف اساسی خواهد بود؛ اول آنکه این امر می‌تواند محک مناسبی برای مشروعیت دلایل دستگیری و بازداشت متهم باشد و در نتیجه متهم نیز قادر خواهد بود به آن اعتراض نماید و دوم آنکه امکان تدارک دفاع را برای شخص متهم فراهم می‌سازد. بند دوم از ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر در تأکید بر اهداف یادشده بیان می‌دارد: «موضوع اتهام و همچنین دلایل آن، می‌بایست سریعاً توسط مرجع قضایی به متهم ابلاغ شود و این فرد از دلایل اتهام یا دستگیری خود فوراً مطلع شود». در این راستا، در دعوی «یکس علیه آلمان فدرال»^۳ در دسامبر ۱۹۷۸ دیوان بیان داشته است که بر

1. Deweer v. Belgium, Application no. 6903/75, Judgement 27 February 1980.

2. Ireland v. The United Kingdom, Application no. 5310/71, Judgement 20 March 2018.

3. X V. Federal Republic of Germany

اساس بند ۲ ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر هر فرد دستگیرشده باید به‌طور مناسب از دلایلی که به‌موجب آن دستگیر شده است فوراً مطلع گردد. خصوصاً که او می‌بایست قادر باشد که اتهام وارده را قبول یا رد نماید. همچنین، در دعوای «سعدی علیه بریتانیا»^۱، دیوان تأخیر ۷۶ ساعته را در اطلاع و آگاهی از موضوع اتهام به خواهان از سوی دادگاه انگلستان با اقتضای به‌موقع بودن ارائه موضوع اتهام، خلاف و مغایر با اهداف کنوانسیون دانست. همچنین این دیوان در پرونده «فاکس و دیگران علیه انگلستان» بیان می‌دارد که بند ۲ ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، اظهار داشته است که فرد دستگیرشده باید سریعاً از دلایل دستگیری خود مطلع شود. لذا از منظر دیوان، تفهیم اتهام بدون فوت وقت باید انجام شود، زیرا کسی که در معرض اتهام است باید بتواند آزادانه از خود دفاع نماید. با توجه به این موضوع، در پرونده «فلیشر و ساسی علیه فرانسه»^۲ که دادگاه رسیدگی‌کننده، اتهامات علیه متهمان را بدون موکول کردن وقت رسیدگی به زمان دیگر محرمانه نگه‌داشته بود و بنابراین، آن‌ها فرصت آماده شدن برای دفاع پیدا نکردند، دیوان تصریح نمود که در این مورد باید به مضمون اطلاعات درباره توصیف فعل ارتكابی و ماهیت آن، وصف حقوقی داده شود. هدف آماده شدن متهم برای دفاع از خود در مرجع قضایی است، لذا باید به پذیرش دعوای متهمان اقدام نمود.

البته در این زمینه نباید تصور کرد که واژه سریع و بلافاصله بودن تفهیم اتهام، به این معناست که نتوان هیچ وقفه یا تأخیری را در موقع تفهیم قابل اغماض دانست. چنان‌که دیوان در این زمینه اظهار داشته است که وقفه چندساعته میان زمان دستگیری و تحقیق را نمی‌توان با محدودیت زمانی موردنظر در مفهوم سرعت بیان‌شده در بند ۲ ماده ۵ کنوانسیون مغایر دانست. به عبارت دیگر، دیوان بر این عقیده است که در زمان دستگیری، توضیح کامل تمام اتهامات به فرد بازداشت‌شده الزامی نیست (جزایری، ۱۳۹۴: ۱۹۷).

سریع و بلافاصله بودن تفهیم اتهام در نظام کیفری ایران نیز مورد توجه و تأیید قرار گرفته است. بر اساس اصل ۳۲ از قانون اساسی، در صورت بازداشت، موضوع اتهام باید با ذکر دلایل، بلافاصله و به صورت کتبی به متهم ابلاغ و تفهیم شود و ظرف مدت ۲۴ ساعت پرونده مقدماتی به مراجع قضایی ارسال گردد. بر این اساس، ملاحظه می‌شود که قانون اساسی حداکثر مهلت لازم را برای ارسال پرونده نزد مقامات قضایی، ۲۴ ساعت اعلام کرده است. اما بر اساس ماده ۴۶ قانون آیین دادرسی کیفری، ضابطان دادگستری مکلف‌اند نتیجه اقدامات خود را فوری به دادستان اطلاع دهند. چنانچه دادستان اقدامات انجام‌شده را کافی نداند، می‌تواند تکمیل آن را بخواهد. در این صورت، ضابطان باید بر اساس دستور دادستان، تحقیقات و اقدامات قانونی را برای کشف جرم و تکمیل تحقیقات به‌عمل آورند، لیکن نمی‌توانند متهم را تحت نظر نگه دارند.

1. Saadi v. The United Kingdom, Application no. 13229/03, Judgement 29 January 2008

2. Pelissier and Sassi V. France, Application no. 25444/94, Judgement 25 March 1999

چنانچه در جرایم مشهود، نگهداری متهم برای تکمیل تحقیقات ضروری باشد، ضابطان باید موضوع اتهام و ادله آن را بی‌درنگ و به صورت کتبی به متهم ابلاغ و تفہیم نمایند و مراتب را فوری برای اتخاذ تصمیم قانونی به اطلاع دادستان برسانند. در هر حال، ضابطان نمی‌توانند بیش از ۲۴ ساعت متهم را تحت نظر قرار دهند. همچنین ماده ۵ همین قانون بیان می‌دارد که متهم باید در اسرع وقت از موضوع و ادله اتهام انتسابی آگاه و از حق دسترسی به وکیل و سایر حقوق دفاعی یادشده در این قانون بهره‌مند شود.

نکته مهم اینست که فوری بودن تفہیم اتهام و ارسال پرونده متهم به مراجع قضایی به‌طور مطلق در قانون آیین دادرسی کیفری مورد تأکید قرار گرفته و هیچ‌گونه استثنایی در آن پیش‌بینی نشده است؛ از این رو، تفہیم فوری اتهام و ارسال پرونده به مرجع صالح قضایی در شرایط اضطراری همچون جنگ و بلایای طبیعی نیز شامل این امر خواهد شد (مقدس، ۱۳۸۶: ۲۷۵). بنابراین، در حقوق کیفری ایران نیز بر سرعت تفہیم اتهام از سوی ضابطان دادگستری و مراجع قضایی تأکید شده و این امر مجالی برای متهم در جهت پاسخ به بازپرسی‌های صورت‌گرفته و فراهم کردن دفاعیه مناسب و مؤثر از خود در برابر مرجع قضایی خواهد بود.

۲.۲. تفہیم کامل موضوع اتهام

یکی دیگر از حق‌های اساسی و بنیادین متهم در برابر مراجع کیفری، تفہیم کامل موضوع اتهام است؛ به این معنا که مراجع قضایی کیفری موظف‌اند تمامی وقایع اتفاق‌افتاده و دلایل حقوقی دستگیری یا بازداشت را به شخص دستگیرشده توضیح دهند تا او بتواند بازداشت خود را در مقابل دادگاه مورد نقد و اعتراض قرار دهد.

از منظر آموزه‌های حقوق کیفری، تفہیم اتهام می‌بایست سریع، کامل و قابل فهم برای شخص متهم باشد. چراکه آگاهی کامل متهم از همه ابعاد ناظر به اتهام خود و به‌طور کلی از تمام اسناد و مدارکی که مستند ادعای مراجع کیفری است، زمینه دفاع همه‌جانبه را برای متهم در مقابل مراجع قضایی فراهم می‌آورد. از دیدگاه کمیسیون اروپایی حقوق بشر، این موضع که تفہیم اتهام به فرد متهم یا بازداشت‌شده به صورت کامل باید صورت گیرد، یک تکلیف مستقیم است که به‌موجب بند ۲ از ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر برعهده مقامات بازداشت‌کننده است. این مقام باید اطلاعات مناسب مربوط به علت بازداشت را در همان لحظه دستگیری یا حداکثر به محض امکان به فرد متهم اطلاع دهد (آشوری و بهمنی قاجار، ۱۳۸۷: ۹-۸؛ اسماعیل‌پور، ۱۳۹۳: ۱۴۵). این موضوع همچنین در آرای دیوان اروپایی حقوق بشر نیز کاملاً هویدا است. در دعوای «مری علیه بریتانیا»^۱ که در آن خانم مارگارت مری از سوی یک فرد ارتشی در خانه‌اش به دلیل

1. Mury v. the United Kingdom, Application no. 14310/88, Judgement 28 October 1994

ظنّ به شرکت در جمع‌آوری غیرقانونی پول برای خریداری سلاح برای ارتش جمهوری خواه ایرلند شمالی دستگیر شد، سرجوخه اعلام کرد «شما را به‌عنوان عضوی از ارتش پادشاهی دستگیر می‌کنم». وی در پاسخ به این پرسش که به‌موجب چه ماده‌ای از قانون، صرفاً می‌گوید که به‌موجب بخش ۱۴ (از قانون ایرلند شمالی در شرایط اضطراری) دستگیر شده است. در نتیجه و پس از انتقال خانم مری به یکی از مراکز تحقیق ارتش، وی از سوی مأمور دیگری در خصوص رابطه برادرانش با او درمورد خرید سلاح مورد بازجویی قرار گرفت. اما خانم مری پاسخگویی به هر سؤالی را رد می‌کرد و پس از ۲ ساعت آزاد شد. لیکن وی نزد دیوان به جهت نقض تعهد بند «ج» در بند ۲ ماده ۵ کنوانسیون به دلیل عدم اطلاع کافی در خصوص دلایل دستگیری در طول بازداشت از سوی سرجوخه و مأموران تحقیق، شکایت کرد. اما اکثریت قضات دیوان، شکوائیه ایشان را رد کرده، بیان داشتند که برای خانم مری باید روشن شده باشد که وی در خصوص مشارکت احتمالی در جمع‌آوری اعتبارات مالی به‌منظور خرید سلاح برای ارتش ایرلند از طرف برادرانش در امریکا مورد بازجویی قرار گرفته است. از سویی دیگر و در دعوای «لامی علیه بلژیک»^۱، دیوان اظهار داشته است که ارائه کپی برگ جلب که محتوی دلایل بازداشت و جزئیات اتهامات وارده بود، به‌عنوان اطلاع‌رسانی و تفهیم کامل اتهام کفایت می‌کند.

در نظام حقوقی ایران نیز قانون‌گذار در قانون آیین دادرسی کیفری به تفهیم کامل اتهام به متهم اشاره دارد. بر اساس ماده ۵ این قانون، متهم باید در اسرع وقت، از موضوع و ادله اتهام انتسابی آگاه و از حق دسترسی به وکیل و سایر حقوق دفاعی یادشده در این قانون بهره‌مند شود. ماده ۶ نیز بیان می‌دارد که متهم، بزه‌دیده، شاهد و سایر افراد ذی‌ربط باید از حقوق خود در فرایند دادرسی آگاه شوند و سازوکارهای رعایت و تضمین این حقوق فراهم گردد. همچنین ماده ۴۶ همین قانون مقرر می‌دارد که چنانچه در جرایم مشهود، نگهداری متهم برای تکمیل تحقیقات ضروری باشد، ضابطان دادگستری باید موضوع اتهام و ادله آن را بلافاصله و به‌طور کتبی به متهم ابلاغ و تفهیم نمایند. ماده ۵۳ ضابطان را مکلف نموده است که علت تحت‌نظر بودن شخص متهم، تاریخ و ساعت آغاز آن، مدت بازجویی، مدت استراحت بین دو بازجویی و اظهارات شخص متهم را در صورت‌مجلس قید نموده، آن را به امضا یا اثر انگشت او برسانند. ماده ۱۷۰ همین قانون نیز بیان می‌دارد که در اخطاریه، نام و نام خانوادگی احضار‌شونده، تاریخ، ساعت، محل حضور، علت احضار و نتیجه عدم حضور قید می‌شود و به امضای مقام قضایی می‌رسد. همچنین ماده ۱۹۵ یکی از وظایف بازپرس در مرحله تحقیقات مقدماتی پیش از هر اقدام دیگر را آگاه کردن و فهماندن اتهام و دلایل آن به صورت واضح به متهم دانسته، و ماده ۱۹۶ نیز ضمانت اجرای محکومیت انتظامی تا درجه چهار را برای تخلف از این تکلیف مقرر

1. Lamy v. Belgium, Application no. 10444/83, Judgement 30 March 1989

کرده است. لیکن قانون‌گذار ایرانی تنها بر صریح بودن تفہیم اٹہام و نہ بر تفصیلی بودن آن تأکید کرده است. این در حالی است کہ بہ منظور تحقق دادرسی منصفانہ، تفہیم اٹہام پیش از محاکمہ باید بہ صورت تفصیلی بیان شود (توسلی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۶) و این موضوع نکتہ بسیار مهمی است کہ اصل تفہیم اٹہام و بہ طور کلی، رعایت حقوق متہم و مظنون را در ایران بہ چالش می‌کشد؛ بہ‌ویژہ اینکہ در اغلب موارد، جز قرائت عنوان اٹہامی و توضیح بیشتری در خصوص محتوا و اجزای اٹہام بہ متہم ارائه نمی‌شود.

در جریان تفہیم کامل اٹہام بہ متہم، ممکن است کہ وی زبان مقام رسیدگی‌کنندہ را نفہمیدہ، محتوای اٹہام واردہ را درک نکنند؛ از این رو، می‌بایست برای عدم تضييع حق متہم، از مترجم استفاده شود.

۲.۳. حق برخورداري از مترجم

تفہیم اٹہام مستلزم تسلط متہم بہ فہم زبان دادرسی است و صرف آشنایی متہم بہ این زبان کہ بہ اصطلاح موجب فہم است، برای تفہیم اٹہام کفایت نمی‌کند (ناجی زوارہ، ۱۳۹۰: ۸۲۹)؛ لذا در صورتی کہ متہم تسلط کافی بر زبان مراجع رسیدگی‌کنندہ نداشته باشد، می‌بایست از سوی مراجع قضایی رسیدگی‌کنندہ بہ اٹہام، از مترجم جہت تفہیم کامل اٹہام بہ زبان قابل فہم برای متہم استفاده شود.

حق دسترسی بہ مترجم جہت آشنایی و فہم زبان مقام رسیدگی‌کنندہ، می‌بایست برای طرف‌های دعوای نظام‌های قضایی کیفری پیش‌بینی شود. در واقع، یکی از لوازم بهره‌مندی از امکانات برای تفہیم کامل اٹہام، استفاده از مترجم در صورت عدم فہم متہم از زبان مقام رسیدگی‌کنندہ بہ اٹہام است، چراکہ در ہر صورت، ممکن است متہم قادر بہ فہمیدن یا درک زبان مقامات رسیدگی‌کنندہ نباشد. حق متہم برای دسترسی بہ مترجم در اسناد حقوق بشر اعم از عام و خاص مورد تأکید بودہ و اجرای آن از سوی دولت‌های عضو تضمین شدہ است. بنابراین، دولت‌های عضو باید ضمانت نمایند کہ برگہ‌های رسمی مربوط بہ اٹہامات و فرم‌های مربوطہ باید بہ تمامی زبان‌های متداول کہ در کشور یادشدہ کاربرد دارد، موجود باشد (Joseph, 2000: 327). از منظر کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، اعمال این حق می‌بایست بہ صورت رایگان در تمامی مراحل دادرسی وجود داشته باشد و نمی‌توان آن را بہ مرحلہ رسیدگی و محاکمہ محدود نمود. لذا تأکید بر آن است کہ تفہیم این حق در مرحلہ مقدماتی بہ‌خصوص در هنگام بازداشت متہم اعمال و اجرا شود، زیرا در این مرحلہ است کہ فرد با اٹہام روبرو است و اقدامات اولیه برای دفاع از آنجا آغاز می‌شود. برای دستیابی بہ اهداف یادشدہ جہت بہ‌رسمیت شناختن حق متہم در بهره‌مندی از کمک رایگان مترجم در مراحل دادرسی،

می‌بایست برای شخص مترجم شرایطی موجود باشد. مترجم پل ارتباطی میان متهم و مرجع قضایی در مراحل دادرسی است تا به این ترتیب هر دو طرف بتوانند از موضع یکدیگر آگاه شوند؛ یعنی، متهم بتواند به خوبی از خود دفاع کرده، دستگاه قضایی نیز مرتکب اشتباه و نقض عدالت نگردد (قاسمی، ۱۳۸۷: ۳۰۶). علاوه بر آشنایی کامل مترجم به هر دو زبان متهم و مقام قضایی، باید با مفاهیم و اصطلاحات حقوقی نیز کاملاً آشنایی داشته باشد، زیرا در غیر این صورت نمی‌تواند حقوق متهم را در مراحل دادرسی به‌ویژه در مرحله تفهیم اتهام تضمین نماید.

اساس و رویکرد رویه دیوان اروپایی حقوق بشر در مقابل حق بهره‌مند بودن متهم از مترجم بسیار آشکار و نمایان است. در این زمینه به‌موجب قسمت «الف» از بند ۳ ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، هر شخص دستگیر شده باید بی‌درنگ و به زبانی که می‌فهمد از دلایل دستگیری هر اتهامی که علیه او اقامه شده است، مطلع گردد. در پرونده «وان کیچ علیه یونان»^۱، دیوان معتقد بود که اعتراض یک تبعه هلندی به توقیف خود در یونان به علت بدهی گمرکی کاملاً وارد است؛ چراکه فرد هلندی یادشده از اتهامی که به زبان یونانی به وی تفهیم شده بود مطلبی متوجه نمی‌شد؛ بنابراین، موضوع اتهام باید به سرعت و به زبانی ساده و کاملاً قابل درک به متهم تفهیم شود. لیکن دیوان در آرای دیگر خود ادعای عدم درک یا فهم کامل زبان اتهامی را از سوی خواهان نپذیرفته است. این قضیه در پرونده «هرمی علیه ایتالیا»^۲ قابل مشاهده است. در این پرونده، شاکی با ملیت تونسی از محکومیت خود به جرایم مربوط به مواد مخدر درخواست تجدیدنظر می‌نماید. اما وی دادگاه را در مورد درخواست خود برای شرکت در رسیدگی آگاه نکرد و در رسیدگی فوری، دادگاه تجدیدنظر محکومیت وی را تأیید نمود. شاکی ادعای نقض حقوق دادرسی منصفانه خود را از دیوان این چنین بیان داشت که اطلاعات راجع به تاریخ رسیدگی به زبان ایتالیایی که وی متوجه نمی‌شد، نوشته شده بود. دیوان تصریح نمود که بند ۳ ماده ۶ مستلزم ترجمه همه مدارک مکتوب یا اسناد رسمی در دادرسی نیست و کمک زبانی شفاهی نیز می‌تواند الزامات کنوانسیون را برآورده سازد. دیوان در ادامه افزود که در مورد اعمال بند یادشده، مسئله آگاهی زبانی متهم ضروری است. در همین پرونده، دیوان دریافت که شاکی احاطه کافی به زبان ایتالیایی برای درک معنی اخطاریه داشته است، به‌ویژه اینکه در رسیدگی بدوی شاکی اعلام کرده بود که می‌تواند ایتالیایی صحبت کند.

رویه دیوان بر آن است که استفاده از مترجم به‌عنوان یک حق بنیادین برای متهم به صورت رایگان است و دولت‌ها مکلفاند این حق را برای متهم در تمامی مراحل دادرسی، به‌خصوص تفهیم اتهام، مورد شناسایی قرار دهند و اجرای آن را تضمین نمایند. بنابراین، دیوان دریافت این هزینه‌ها از متهم را مردود اعلام نموده است؛ چه در غیر این صورت متهمی که به زبان مورد

1. Vankuij v. Greece

2. Hermi v. Italy, Application no. 18114/02, Judgement 18 October 2006

استفاده در دادرسی آشنایی ندارد، در مقایسه با متهمی که زبان دادگاه را متوجه می‌شود و به آن تکلم می‌نماید، در وضعیت نامطلوب‌تری قرار می‌گیرد (پرادل، ۱۳۹۳: ۵۸۵)؛ این موضوع در قضیه «لودیک، بلکام و کک علیه آلمان»^۱ قابل مشاهده است. در این پرونده سه خواهان نامبرده نزد دیوان اروپایی حقوق بشر در دادگاه ملی آلمان متهم به ارتکاب جرایم کیفری بودند. از آنجا که آنان به زبان آلمانی آشنا نبودند، یک مترجم طبق قانون آلمان به ایشان مساعدت نمود. پس از محکومیت، آنها به پرداخت هزینه‌های دادرسی از جمله استفاده از مترجم نیز محکوم شدند. آنان مدعی شدند که این امر خلاف بند ۳ ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر است. دیوان تصریح نمود که حق معافیت موقت از پرداخت، به حق متهمی که آن زبان را نمی‌فهمد و قادر به صحبت نیست در مقایسه با شخصی که با آن زبان آشنا بوده است، لطمه وارد می‌سازد.

استفاده از مترجم در مراحل رسیدگی، به‌خصوص تفهیم اتهام در حقوق کیفری ایران، آن‌چنان مورد توجه قرار نگرفته است. در مواد ۲۰۰ و ۲۰۱ از قانون آیین دادرسی کیفری، بازپرس را مکلف به تعیین مترجم رسمی یا مورد وثوق برای تمامی طرف‌های رسیدگی کیفری اعم از متهم، بزه‌دیده، شاهد و ... در طول مدت تحقیقات مقدماتی نموده است. از سویی باتوجه به دو ماده پیش گفته، حق برخورداری از مترجم به صورتی مطلق برای تمامی طرف‌ها مورد شناسایی قرار گرفته و با پیش‌بینی چنین حقی برای تمامی طرفین دعوا در مرحله تحقیقات مقدماتی، گامی به سوی برابری سلاح‌ها برداشته شده است (توسلی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۸)، اما از سویی دیگر با توجه به موارد یادشده، اعمال این حق در نظام کیفری ایران در تحقیقات بازپرسی و در مراحل تحقیقات مقدماتی پیش‌بینی شده است. با این حال، برخلاف برخی از دیدگاه‌ها (نصراللهی ۱۳۹۳: ۴۶) نمی‌توان گفت که اعمال این حق نزد ضابطان دادگستری تضمین نشده است. درست است که در مواد یادشده از تعهدات بازپرس در این خصوص سخن می‌گویند، ولی مقید به تحقیقات نزد بازپرس نیست و چون ضابطان دادگستری تحت هدایت و تعلیم بازپرس انجام وظیفه می‌کنند، متهم حق دارد که از تسهیلات و امکانات مقرر در این مواد برخوردار شود. ایراد تفسیر لفظی این ماده موجب می‌شود که تحقیقات مقدماتی که از سوی دادیاران انجام می‌گیرد، به دلیل عدم ذکر نام آنها نیز مشمول این تضمین‌ها نشود. حال آنکه تفکیک میان تحقیقات مقدماتی به جهت مقام قضایی در دادسرا، بلاوجه و حصر برخورداری از این حقوق به موردی که بازپرس مقام تحقیق است، ترجیح بلامرجه است؛ همچنان که این حق را در مرحله دادرسی برای متهم نیز می‌توان به رسمیت شناخت. همان مبنایی که برخورداری متهم از مترجم را در دادسرا ایجاب نموده، آن را در مرحله دادرسی نیز ضروری می‌نماید. رایگان بودن برخورداری از مترجم برای حفظ برابری افراد در تفهیم اتهام نیز ضرورت دارد.

1. Ludicke, Belkacem and Koç v. Germany, Application no. 6210/73; 6877/75; 7132/75, Judgement 10 March 1980.

نتیجه

رعایت عدالت ایجاب می‌نماید، علاوه بر تضمین حقوق بزه‌دیده، حقوق شخص متهم یا بزه‌کار و همچنین محکوم‌علیه در همه مراحل دادرسی شناسایی شده، تضمین شوند. این مهم در اسناد بین‌المللی، منطقه‌ای و داخلی، کم‌وبیش بیان و تضمین شده است. متهم باید از تمامی حقوق مصرح در معاهدات و کنوانسیون‌های مرتبط با حقوق کیفری و حقوق شهروندی تصریح‌شده در قوانین داخلی کشورها بهره‌مند گردد. ایراد اتهام کیفری به فرد موجب می‌شود که وی در معرض خطر جانی، مالی، یا حقوق و آزادی‌های فردی قرار گیرد. ابتدای حق پرسش‌گری نظام قضایی از فرد یادشده بر پیش‌فرض «عامل اخلاقی» دانستن وی موجب می‌شود که او به تحقیقات و دادرسی کیفری فرا خوانده شود. این فراخوانی مستلزم این است که به زبانی روشن و صریح و قابل فهم، اتهام کیفری به تفصیل به او فهمانده شود و نه اینکه اتهام بیان شود و صرفاً عنوان مجرمانه و ماده مربوطه برای او قرائت شود. تکیه بر دفاعیات مظنون یا متهم و سنجش اعتبار و ارزش آنها منوط به این است که او به‌خوبی درک کرده باشد که به چه چیزی و چه اموری متهم شده است. برای جلوگیری از تغییر ماهیت احضار یا بازداشت فرد به نوعی اقدام غیرقانونی و ناموجه، اتهام باید در اسرع وقت با ذکر علت احضار یا دستگیری به صورت شفاف و کامل به متهم تفهیم، و حقوق قضایی وی به او گوشزد شود. در این میان اگر متهم، به زبان مقامات احضارکننده آگاه نباشد، جهت دفاع همه‌جانبه از خود، محق است که از مترجم رایگان استفاده کند.

ابتدای تفهیم اتهام و عناصر و ویژگی‌های آن بر فرض «عامل اخلاقی» دانستن مظنون یا متهم و نیز بر اصل برائت و همچنین آثار و پیامدهای مهم تضمین این حق جهت دستیابی به یک دادرسی عادلانه و منصفانه، سبب شده است که هم در اسناد حقوق بشر بین‌المللی اعم از عام و خاص، و هم در قوانین داخلی کشورها مورد تصریح و تأکید قرار گیرد و اجرای آن از سوی سیستم‌های قضایی دولت‌ها تضمین شود. کنوانسیون اروپایی حقوق بشر به‌عنوان یک معاهده قاره‌ای، تفهیم اتهام را به‌عنوان یکی از اصول مهم دادرسی مورد توجه قرار داده و دولت‌های عضو را بر اجرای کامل آن مکلف نموده است. دیوان اروپایی حقوق بشر به‌عنوان نهاد قضایی این کنوانسیون، در رویه خود پیرامون جزئی‌ترین حقوق اصحاب دعوا به‌خصوص تفهیم اتهام به متهم، با وسواس بسیار زیاد عمل کرده و دارای احکام دقیق و قابل تأملی است تا آنجا که می‌توان ادعا نمود تمامی حقوق متصور برای اصحاب دعوا در فرایند دادرسی، با سخت‌گیری و دقت مورد توجه دیوان قرار گرفته است. در همین راستا، توجه کامل دیوان به اصل تفهیم اتهام به متهمان در رویه‌های قضایی خود، از جمله توجه به مفهوم و ماهیت تفهیم اتهام، سریع، فوری و کامل بودن آن و همچنین توجه به متهم از حیث آشنایی با زبان اتهام و در پی آن، أخذ رایگان مترجم آشنا به مسائل و موضوعات حقوقی برای تفهیم اتهام به متهمانی که آشنایی

با زبان اتهامی مرجع رسیدگی کننده به اتهام ندارند، موجب شده است که دادرسی عادلانه به‌ویژه از همان آغاز، تحت کنترل دقیق یک نهاد قضایی منطقه‌ای قرار گیرد که آرای آن از ضمانت اجرایی بالایی نیز برخوردار است. دیوان با جدیت کامل در این قضیه، در تضمین هرچه بیشتر این اصل مهم دادرسی سعی داشته است تا مبدا مهم‌ترین حق از حقوق متهم مورد تضییع واقع شود. از سوی دیگر، در نظام حقوق کیفری ایران، قانون آیین دادرسی کیفری به‌منظور حفظ حقوق دفاعی متهم، اصول دادرسی از جمله تفهیم اتهام را شناسایی و مورد تأکید و تضمین قرار داده است. لیکن این حق به نحو کامل شناسایی و تعریف نشده، به‌گونه‌ای که صریح بودن تفهیم اتهام جای تفصیلی بودن اتهام قرار گرفته و فهم شده است و حق برخورداری از مترجم رایگان برای متهم نیز پیش‌بینی نشده است. رایگان بودن برخورداری از مترجم به نحو کامل تری ضامن تفهیم اتهام است و نه صرف شناسایی حق برخورداری از مترجم. چه‌بسا متهمی که توانایی تأمین هزینه‌های مترجم را نداشته باشد که به این ترتیب عملاً از این حق محروم می‌شود. به‌نظر می‌رسد تدوین‌کنندگان قانون به ربط وثیق میان حق برخورداری از مترجم و حق تفهیم اتهام توجه کافی نداشته‌اند، در غیر این صورت در شرح و بسط آن به همه مراحل رسیدگی اعم از مرحله تحقیقات ضابطان و دادسرا و نیز رسیدگی در دادگاه کوتاهی نمی‌شد. توجه به رویه‌های نهادهای بین‌المللی کیفری از جمله دیوان یادشده و به‌ویژه مبانی‌ای که دیوان بر آن اساس دولت‌های عضو را مکلف به جبران خسارات وارده به متهمان یا محکومان نموده و اقدامات آن کشورها را ناقض کنوانسیون دانسته است، برای درک اهمیت رعایت این حق در همه مراحل دادرسی ضرورت دارد. به‌نظر می‌رسد در کنار اصلاح قوانین و مقررات کیفری، آموزش مبانی این حقوق مهم است و نیز تضمین بیشتر این حق در جریان دادرسی از جمله از طریق توجه به رویه دیوان اروپایی می‌تواند در جهت رفع کاستی‌های موجود در حقوق کیفری ایران بسیار مؤثر باشد.

منابع و مأخذ

الف) فارسی و عربی

– کتاب‌ها

۱. آشوری، محمد (۱۳۹۲)، آیین دادرسی کیفری، ج ۲، تهران: نشر سمت.
۲. پرادل، ژان (۱۳۹۳)، حقوق کیفری شورای اروپا، مترجم: محمدآشوری، تهران: انتشارات خرسندی.
۳. جزایری، سید عباس (۱۳۹۴)، امنیت قضایی در حقوق کیفری ایران و رویه دیوان

- اروپایی حقوق بشر، تهران: انتشارات سامان دانش.
۴. خالقی، علی (۱۳۹۷)، *آیین دادرسی کیفری*، ج ۱، تهران: شهر دانش.
۵. سید فاطمی، سید محمد قاری (۱۳۹۷)، *حقوق بشر معاصر؛ جستارهایی تحلیلی در حق ها و آزادی ها*، دفتر دوم، تهران: نشر نگاه معاصر.
۶. کاشانی، سید محمود (۱۳۸۳)، *استانداردهای جهانی دادگستری، نقد و بررسی قانون دادگاههای عمومی و انقلاب*، تهران: انتشارات میزان.
۷. مقدسی، محمدباقر (۱۳۸۶)، *رویکرد حقوق بشری به وظایف و اختیارات پلیس در فرایند کیفری در ایران*، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس.

– مقالات

۸. آشوری، محمد (۱۳۷۲)، «اصل برائت و آثار آن در امور کیفری»، نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ش ۳۹.
۹. آشوری، محمد و بهمنی قاجار، محمدعلی (۱۳۸۷)، «رویه کمیته حقوق بشر در حمایت از حق آزادی و امنیت شخصی»، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، دوره ۳۸، ش ۳.
۱۰. اردبیلی، محمدعلی (۱۳۸۵)، «تفهیم اتهام یا حق اطلاع از موضوع و دلایل اتهام»، نشریه تحقیقات حقوقی، دانشگاه شهید بهشتی، ش ۴۳.
۱۱. اسماعیل پور، حامد (۱۳۹۳)، «حق آزادی و امنیت شخصی در آرای دیوان اروپایی حقوق بشر»، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۷۸، ش ۸۶.
۱۲. توسلی نایینی، منوچهر؛ خسروشاهی، قدرت‌الله؛ نصرالهی، زهره (۱۳۹۵)، «اصل برابری سلاحها در مرحله تحقیقات مقدماتی در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ و اسناد حقوق بشر»، مجله حقوقی دادگستری، سال هشتم، ش ۹۴.
۱۳. جلالی، محمد و سودبر، سوگل (۱۳۹۹)، «تأثیر دیوان اروپایی حقوق بشر بر نظام حقوق داخلی کشورهای اروپایی»، مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۱۱، ش ۱، بهار و تابستان.
۱۴. حیدری، الهام (۱۳۹۴)، «حقوق دفاعی متهم در دوران تحت نظر در قانون آیین دادرسی کیفری و بررسی تطبیقی آن با حقوق انگلستان»، فصلنامه دیدگاههای حقوق قضایی، ش ۷۱.
۱۵. ساریخانی، عادل و اکرمی سراب، روح‌الله (۱۳۹۱)، «مبانی فقهی حق بر اطلاعات»، مجله حکومت اسلامی، سال هفتم، ش ۳.
۱۶. قاسمی مقدم، حسن (۱۳۹۴)، «تفهیم حقوق متهمان از سوی ضابطان دادگستری با تأکید بر

- قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲»، پژوهشنامه حقوق کیفری، سال ششم، ش ۲.
۱۷. مدی، بهنام (۱۳۹۲)، «بررسی گستره اعمال فرض برائت توسط دادگاه اروپایی حقوق بشر»، مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، سال اول، ش ۱.
۱۸. مؤذن‌زادگان، حسنعلی (۱۳۸۹)، «تضمینات حقوق دفاعی متهمان و امر بازجویی در مرحله تحقیقات مقدماتی»، نشریه پژوهش حقوق و سیاست، سال دوازدهم، ش ۲۸.
۱۹. ناجی زواره، مرتضی (۱۳۹۰)، «تفهیم اتهام در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی»، مجموعه مقالات بزرگداشت دکتر حسن دادبان.
۲۰. نوروزی، نادر (۱۳۸۶)، «تفهیم اتهام در مقررات کیفری ایران»، فصلنامه دانش انتظامی، سال نهم، ش ۳.

ب) انگلیسی

- Books

21. Denning, Alfred (1949), **Freedom under the Law**, London, Stevens and Sons Limited.
22. Joseph, Sara (2000), **the International Convention on Civil and Political Rights**, Oxford University Press.

- Cases

23. Deweer v. Belgium, Application no. 6903/75, Judgement 27 February 1980.
24. Hermi v. Italy, Application no. 18114/02, Judgement 18 October 2006.
25. Irland v. The United Kingdom, Application no. 5310/71, Judgement 20 March 2018.
26. Lamy v. Belgium, Application no. 10444/83, Judgement 30 March 1989
27. Ludicke, Belkacem and Koç v. Germany, Application no. 6210/73; 6877/75; 7132/75, Judgement 10 March 1980.
28. Mury v. the United Kingdom, Application no. 14310/88, Judgement 28 October 1994.
29. Pelissier and Sassi V. France, Application no. 25444/94, Judgement 25 March 1999 Vankuij v. Greece.
30. X V. Federal Republic of Germany Saadi v. The United Kingdom, Application no. 13229/03, Judgement 29 January 2008.